

HEGEMONYADAN MADUNLUĞA: ANADOLU EFSANELERİNDE ERKEKLİĞİN SUNUMU*

From Hegemony to Subaltern: The Representation of Masculinity in Anatolian Legends

Doç. Dr. Derya ÖZCAN GÜLER**

ÖZ

Toplumsal cinsiyet, en basit manada toplumun dayattığı beklenti ve özelliklere göre bireylerin kadın ve erkek olarak etiketlenmesi şeklinde tanımlanabilir. Bireyin biyolojik cinsiyetinin kadın veya erkek olması toplum içinde tanınırlığı bakımından yeterli olmaz. Bireyin erkek veya kadın olarak kabul görmesi için toplum tarafından belirlenmiş rol, görünüş, hal ve tavır özelliklerini de taşıması gereklidir. Toplumsal cinsiyet konulu tartışmaların temel alanı uzun süre kadın merkezli çalışmalar olmuştur. Ancak biyolojik cinsiyetten farklı olarak kadınlık ve erkeklik kimliklerinin kurgulanması argümanına dayanan toplumsal cinsiyet çalışmaları zamanla erkeklik olgusu üzerinde de durmaya başlar. Toplumsal yaşam, kadınlar üzerinde olduğu kadar erkekler üzerinde de kimliğin inşası, sorumluluklar, üstlenen roller bakımından baskı oluşturmaktadır. Ataerkil toplum yapısının erkeklerle vaat ettiği hegemonyanın bedeli olarak, erkekler üzerinde de mağduriyet oluşturan çeşitli alanların farkındalığı ile erkeklik çalışmaları başlar. Erkeklik kavramı tek bir tip üzerinden açıklanamaz, farklı erkeklik tipleri vardır. Erkeklikler arası ilişkiler, R.W. Connell tarafından hegemonik, madun, suç ortağı ve marjinal erkeklikler şeklinde tasnif edilir. Hegemonik erkeklik; ataerkil yapı etkisiyle özellikle diğer erkeklik tipleri üzerinden inşa edilen ve diğerlerini ezen bir yapıya sahiptir. Bu egemen erkekliğin yaratım süreci kadınların yanı sıra öteki erkeklerin de maruz kaldığı krizlere sebep olur. Madunluk, eril özelliklere sahip olmayan, “kadınsı” erkekleri tanımlamak için kullanılır. Egemen erkeklik şablonuna uymayan, idealize edilenin dışında kalan erkekler madun erkeklik grubuna dâhil olurlar. Efsanelerdeki erkeklerde hegemonik ve madun erkekliğin bütüncül ve bedenselleşmiş bir dışavurumunu gözlemlemek amacıyla bu makalede Anadolu efsaneleri incelenmiştir. Lisansüstü tezler ve kitaplarda yer alan efsane metinleri okunarak erkek kahramanlar, hegemonik veya madunlaştırılmış erkeklik örnekleri olarak sınıflandırılmıştır. Temelde yapısalcı bir bakış açısıyla söz konusu efsanelerde erkekliğe dair göstergeler belirlenmiş, böylece söz konusu erkeklik tiplerinin tasviri ortaya konmuştur. Efsanelerdeki erkeklik sunumları betimlenmiş ve ortaya çıkan erkeklik temsilleri içerik analizine tabi tutulmuştur. Böylece özgün bir tasnif modeli oluşturulmuş ve hegemonik ve madun erkekliğin temsilleri tartışmaya açılmıştır. Mevcut literatürde halk bilimi alanında erkeklik çalışmalarının görece azlığı göz önünde bulundurulduğunda erkeklik tiplerini belirlerken kullanılan parametreler, oluşturulan tasnif ve bu tasnife bağlı olarak ortaya koyulan tartışmalar makalenin özgünlüğüne vurgu yapmaktadır. Hegemonik erkekliğin efsanelerdeki en yaygın temsilleri, ağa, baba ve koca rollerini üstlenen erkeklerdir; eril şiddet, öfke ve uzlaşmazlığı simgeleyen eşkıya ve saldırgan erkekler de bu kategorinin temsilleridir. Ailesi üzerinde otorite sahibi babalar ve kocalar, siyasi otoritenin simgesi ağalar, efsanelerdeki erkek dünyasında egemen bir konumdadır. Duygusal hareket eden, fiziksel açıdan yetersiz ve güçsüz, yoksul, çocuksuz efsane kahramanları ise madun erkekliğin temsilcileri olarak öne çıkmaktadır. Efsanelerdeki erkeklik temsillerinin izini sürmek, toplumsal cinsiyet eşitliğine dair tartışmalar için de zemin oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Efsane, toplumsal cinsiyet, erkeklik, hegemonik erkeklik, madunlaştırma.

ABSTRACT

Gender, in its simplest sense, can be defined as the categorization of individuals as female or male based on the expectations and traits imposed by society. The biological sex of an individual, being female or male, is not sufficient for societal recognition. For an individual to be recognized as a woman or a man, they must also conform to the roles, appearances, behaviors, and attitudes defined by society. Discussions on gender have long been focused on women-centered studies. However, over time, gender studies that argue that both femininity and masculinity are socially constructed identities, distinct from biological sex, have increasingly turned their attention to the concept of masculinity. Just as women, men are also subject to pressures regarding identity construction, responsibilities, and the roles they assume in social life. The patriarchal structure, which offers

* Geliş tarihi: 9 Eylül 2024- Kabul tarihi: 6 Mart 2025
Özcan Güler, Derya. “Hegemonyadan Madunluğa: Anadolu Efsanelerinde Erkekliğin Sunumu”, *Milli Folklor* 147 (Güz 2025): 41-52

** Uşak Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Uşak/Türkiye, derya.ozcan@usak.edu.tr, ORCID ID:0000-0001-5601-2199.

men hegemony, also creates various areas of victimization for them. The awareness of these issues led to the emergence of masculinity studies. The concept of masculinity cannot be explained through a single type; there are different forms of masculinity. The relationships between these forms of masculinity are classified by R.W. Connell as hegemonic, subordinate, complicit, and marginal masculinities. Hegemonic masculinity is a structure that, under the influence of the patriarchal system, is built especially through other forms of masculinity and suppresses them. The creation process of this hegemonic masculinity leads to crises not only for women but also for other men. Subordinate masculinity refers to men who do not conform to traditional masculine traits, or those who possess characteristics deemed feminine. Men who do not fit the hegemonic male model, and fall outside the idealized version of masculinity, are categorized as subordinate masculinities. In order to observe a holistic and embodied expression of hegemonic and subordinate masculinities in male figures in legends, Anatolian legends have been examined. By reading legend texts found in graduate theses and books, male heroes have been categorized as examples of hegemonic or subordinate masculinities. A structuralist approach has been used to identify indicators of masculinity in these legends, and the representations of these masculinity types have been described. The representations of masculinity in the legends have been analyzed through content analysis. As a result, an original classification model has been created, and the representations of hegemonic and subordinate masculinities have been brought into discussion. Given the relative scarcity of masculinity studies in the field of folklore, the parameters used in determining masculinity types, the classification created, and the discussions based on this classification highlight the originality of the article. The most common representations of hegemonic masculinity in the legends are male figures who assume the roles of father, husband, and landowner. Outlaws and aggressive men, who symbolize male violence, anger, and intransigence, are also representations of this category. Fathers and husbands who hold authority over their families, and landowners who symbolize political authority, occupy a hegemonic position in the male world of legends. On the other hand, legend heroes who are emotional, physically weak, poor, and childless emerge as representations of subordinate masculinity. Tracing the representations of masculinity in legends also provides a basis for discussions on gender equality.

Keywords

Legend, gender, masculinity, hegemonic masculinity, madunization.

Giriş

Efsaneler toplumların inanç ve değerler sistemlerini yansıtan, toplumsal normlarla birebir ilişkili anlatılardır. Özel icracıları ve anlatım şekilleri olmayan, halk tarafından onun diliyle aktarılan efsaneler; estetik gayeden ziyade işlevsel yönüyle ön plandadır. Toplumsal yapıya yönelik mesajlar, örnek alınması beklenen davranış modelleri, içerdikleri kültürel tembihler, toplum tarafından benimsenen ve gelecek nesillere aktarılması hedeflenen toplumsal ve bireysel doğruların aktarımına olanak sağlayan yapısı, efsanenin bu makalenin izleği olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Efsanenin de içinde bulunduğu halk anlatıları, insanın doğumundan ölümüne kadar binlerce kez dillendirilerek bireylerin zihnine toplumsal normları ve cinsiyet rollerini rap-teder ve onların başka bir seçenек düşünmelerine veya alternatif bir yaşam tercih etmelerine izin vermez (Gezgin 2020: 116). Normatif göstergelerin güzergâhından çıkan bireylerin yalnız kalacağı inancı, dayanışma ve uyumu devreye sokar ve birey, toplumun ona yazdığı hayatı yaşamaya başlar. Oluştukları dönemden bugüne, toplumsal yapının dinamikleri üzerinde etkili olması efsanelerin temel özelliklerindendir. Eliade'ye göre efsanenin ana işlevi, tüm anlamlı insan faaliyetlerinin (beslenme, cinsellik, eğitim vb.) örnek alınacak modellerini saptamak ve ister basit bir fizyolojik işlev ister kültürel, toplumsal bir işlev olsun tanrıların örnek alınacak eylemlerini tekrarlamaktır (1991: 78). Bu noktada tanrıyla ve kutsalla ilişkili, inanç yönü sorgulanmayan, işlevsel yönüyle bugüne ulaşan, bilinçaltı mesajlar içeren efsanelerin; toplumsal yapı içinde eril kimliklerin nasıl kurgulandığına dair bilgiler sunması da kaçınılmazdır.

Toplumsal cinsiyet kategorilerinden biri olan erkeklik kavramının Türk efsaneleri üzerinden okunması ve bu sayede edebiyat-toplumsal cinsiyet ilişkisinin efsane türü örnekleminde tartışılmaya çalışılması bu makalenin amacını oluşturmaktadır. Efsanelerde

erkekleğin ele alınışı incelenirken yararlanılan ve toplumsal cinsiyet üzerinden erkekliklerin yapısal analizini sunan Connell'in 'Erkeklikler Teorisi' (2023: 149-157)'nin Türk halk edebiyatı metinlerine uygulanabilirliği noktasında sınırlı bir literatür bulunmaktadır.

Türkiye'deki araştırmacıların oluşturduğu literatürdeki ilk çalışmalardan biri olan, "Dede Korkut Kitabı'nda Bir Cinsiyet Rejimi Olarak 'Erkeklik' adlı makalede (Akbalık 2014) erkeklik çalışmaları ve normatif(hegemonik) erkeklik kalıbı hakkında bilgi verilmiştir. 'Erkeğin Toplum İçindeki İtibar, Güç ve Güven Nesnesi Olarak 'Erkek Evlat', 'Bir Erginlenme Ritüeli Olarak Erkeklikte Savaş ve Şiddet', 'Psikolojik Özellikleri Bakımından Erkeklik: Cesur, Güçlü, Mücadeleci, Gururlu', 'Hâkim Erkeklik Paradigması ile Çelişen Haller' başlıklarıyla Dede Korkut Kitabında yer alan erkek kahramanlar tasnif edilerek incelenmiştir.

Erkeklik türlerinin halk hikâyelerindeki tespiti "Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Erkeklik Temsilleri" adlı doktora tezinde (Tunç 2020) yapılmış; 96 adet halk hikâyesi erkeklik olgusu, eleştirel erkeklik çalışmaları ve feminist teori kapsamında incelenmiştir. Erkeklik çalışmalarında R.W. Connell'in erkeklikler teorisinden yararlanılmış; üç ana toplumsal yapı (iktidar-üretim-kateksis) ve bu eksenle ortaya çıkan hegemonik erkeklik ve diğer erkeklik performanslarına değinilerek hikâyeler incelenmiştir.

"Anadolu Türkleri'nin Halk Masallarında Erkek ve Erkekleşme" adlı yüksek lisans tezinde Elazığ masalları örneklemine, beden folkloru kapsamında erkek bedeninden hareketle masalların tahlili yapılmış; ayrıca hâkim erkeklik anlayışında öne çıkan erkeklik teması olarak belirlenen askerlik, şiddet ve babalık ele alınmıştır (Işıkelekoğlu 2022: 110).

Alandaki erkeklik çalışmalarından bir diğeri destanlarla ilgilidir. "Eril Kültür, Destan ve Hegemonik Erkeklik" adlı kitapta (Duman 2022), Türk destanlarındaki erkek kahramanlar bünyesinde sunulan ideal insan tipi, hegemonik erkekliğin izdüşümü olarak kabul edilerek; destanlar üzerinden Türk kültürü özelinde hegemonik erkekliğin inşa süreci ortaya koyulmuştur. Hegemonik erkekliğe giden inşa sürecinde kahramanın doğumu, ad alması, evlenip çocuk sahibi olması ve hegemonik erkekliğin son aşaması ve devredilmesi olmak üzere dört ana bölümde tahliller tamamlanmıştır.

Masallarda erkeklikle ilgili bir çalışma da, "Anadolu Sahası Türk Masallarında Erkeklikler" adlı yüksek lisans tezidir (Daldal 2023). Anadolu sahasından 80 adet masal seçilmiş ve masallar R.W.Connell'in erkeklikler teorisi temel alınarak incelenmiştir. Erkeklik pratiklerinin oluşumu; dile, söyleme yansımaları ve uygulama biçimlerine değinilen çalışmada; hilebaz, baskın, sığınak olan, aykırı, bastırılmış, evin eri ve baba olan erkekler gibi başlıklarda masal erkekleri incelenmiştir.

Sınırlı sayıdaki bu çalışmalarda Connell'in erkeklikler teorisinden yararlanılmış, bazılarında direkt erkeklikler ve erkek tipleri üzerinde durulmuş, bazılarında ise eldeki halk edebiyatı malzemesinin imkân verdiği ölçüde, metinlerde geçen erkek kahramanlar teoriden hareketle araştırmacıların önerdiği tasnif ve başlıklandırmalara göre incelenmiştir.

Erkeklik konulu halk edebiyatı çalışmaları içinde efsanelerin bulunmaması bu çalışmayı yapmaya motive eden sebeplerdendir. Ayrıca efsaneler toplumsal normları pekiştiren, toplumların inanç ve değerlerini yansıtan dinamik anlatılardır. Efsaneler, toplumun kültürel kimliğinin oluşmasında, bireylerin ve grupların davranışlarının şekillenmesinde etkili oldukları için erkeklik, kadınlık rollerinin benimsenmesine zemin hazırlar. Bunlara ilaveten insana dair inanç, kabul ve duyguları da ifade eden efsaneler sayesinde erkeklik temsillerinin yansıtılması çalışmanın önem ve özgünlüğünü ortaya koyar. Çalışmanın amacı efsaneden hareketle toplumsal bir analiz yapmaktan ziyade; efsaneler üzerinden erkekliği ve erkekliğin nasıl kurgulanıp yansıtıldığını tahlil etmektir. Bu noktada, eşit bir

dağılım olması için, Türkiye’de efsane derlemesi yapılmış iller belirlenmiş, saptanan 41 il ve yöreye ait efsane metni içeren lisansüstü tezler taranmış, hegemonik ve madun erkeklikle ilgili parametrelere uygun, tekrara düşürmeyecek, özgün örnek içeren 29 efsane belirlenmiştir. Böylece makalenin temel hipotezini destekleyecek şekilde, erkek kahramanların efsane metinlerinde hegemonik/madun hangi eril temsile uygun olarak sunulduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır.

Erkeklik Kavramı ve Erkeklik Çalışmaları Hakkında Notlar

Toplumsal cinsiyet, dolayısıyla kadınlık ve erkeklik inşa edilebilen bir şeyse eğer farklı bir şekilde de inşa edilebilir mi; yoksa inşa edilmişliği faillik ve dönüşüme izin vermeyen bir toplumsal determinizm mi ima etmektedir, sorularını soran Butler (2019: 53) aslında cinsiyetin ne ölçüde doğal olduğunu sorgular. Toplumsal cinsiyet olarak belirlenen kültürel inşa mekanizması, anatomik olarak farklılaşan kadın ve erkek bedenlerini kültürel bir yasanın edilgen alıcıları haline getirir. Kadınlık ve erkekliği inşa eden kültür, bu yasa üzerinden kavranmaya başlandığında biyolojinin değil kültürün kader olduğu sonucuna varır.

Erkeklik kavramının, biyolojik cinsiyet olarak erkeğin toplumsal alanda nasıl var olacağını, düşünüp yaşayacağını belirleyen ve salt erkek olduğu için ondan beklenen rol ve tutumları içeren pratiklerden oluştuğunu belirten Atay’a göre (2012: 21) erkeklik; kadın kimliğinden farklı şekilde ‘bir iktidar pratiği olarak’ kurumlaşır. Erkekliğin ortaya çıkması tarihin belli bir döneminde gerçekleşen kültürel değişmeye bağlıdır. Erkeklik, tıpkı kadınlık gibi doğal ve biyolojik bir hal olmanın ötesinde kültürel bir pratiktir.

Farklı sınıf ve ırk ilişkileri çok vurgulanmasa da kadınların birbirine benzeyen ortak bir ezilme yaşadığı erken dönem feministleri tarafından kabul edilince; farklı kadınlık deneyimlerinin yarattığı farklı ezilme bağlamlarını anlama gereği erkeklik çalışmalarına da kapıyı aralar. Farklı erkeklikler ve bunların farklı eril iktidar konumları olabileceğini sorgulayan tartışmalar ortaya çıkar (Sancar 2020: 25). Öyle ki artık erkeklik biyoloji ve genetiğe indirgenerek sorgulanacak bir konu olmaktan çıkıp bizzat toplumsal iktidar ilişkileri içinde oluşan çelişkili ve çatışmalı toplumsal inşalar olarak araştırılacaktır.

Erkekliğin tarihsel ve kültürel olarak kurgulanmasının temelinde, ataerkillik üzerinden erkekliği sorgulamak vardır. Toplumsal cinsiyet ve kadın çalışmaları kadınların hak mücadelesi şeklinde ilerlerken tersine erkeklik çalışmaları alanında, mevcut çıkarın ortadan kaldırılması ve avantajlı durumun yok edilmesi söz konusudur. Toplumsal cinsiyet üzerinden erkekliklerin yapısal analizini sorgulayan Connell, alanın mihenk taşı sayılabilecek ‘Erkeklikler Teorisi’ni oluşturur (Orhun ve Delibaş 2021: 18-20) ve bu teori ile tek tip bir erkekliğin bulunmadığı ve erkekliklerin çoğul olarak tartışılmasının gerekliliğini savunur.

Farklı erkekliklerin var olduğunun kabulünde erkeklik çalışmaları alanında önemli bir isim olan Connell tarafından geliştirilen ‘hegemonik erkeklik’ kavramı, aynı zamanda çeşitli tartışmalara da sebep olmaktadır. Erkeklik inşa süreçlerinin incelenmesi ve çalışmaların başlayıp çeşitlenmesini hızlandıran erkeklikler teorisi ile evrensel tek bir erkeklikten söz etmenin mümkün olmayacağı; çünkü erkekliğin değişken bir kimlik olduğu iddiası ortaya çıkar. Connell’in ele aldığı ‘hegemonya’ kavramı iktidarın insanların rızasına ve kabullenmesine dayalı bir şekilde kurulmasına işaret eder (Arık 2016: 233) ki bu kabulleniş kadınlar ve diğer erkekler üzerindeki iktidarın, ataerkil söylemin onlar tarafından içselleştirilmesiyle mümkün olur.

Connell’in belirlediği ‘Erkeklikler Teorisi’nde birden fazla erkekliğin var olduğu kabulü üzerinden dört tip erkeklik rolünden söz edilir: Hegemonik, Madun, Suç Ortağı

ve Marjinal. Hegemonik erkeklik, belirlenmiş bir toplumsal cinsiyet ilişkileri kalıbı dâhilinde tartışmaya ve itiraza her zaman açık olan egemen konumu işgal eden erkekliktir. Antonio Gramsci'nin sınıf ilişkileri analizinden devşirilen 'hegemonya' kavramı bir grubun toplumda yönetici konum üzerinde hak iddia etmesini ve bu konumunu sürdürmesini sağlayan kültürel dinamiği ifade eder. Hegemonik erkeklik, ataerkinin meşruluğu sorununa hâlihazırda verilmiş, kabul gören yanıtı somutlaştıran toplumsal cinsiyet pratiği tertibatıdır. Bu itibarla toplumda erkeklerin baskın, kadınlarınsa madun konumda kalmalarını teminat altına alır. "Hegemonik erkeklik, hâlihazırda kabul gören bir stratejiyi somutlaştırır" (Connell 2023: 150). Ataerkinin savunulma koşulları değiştiğinde hâkim olan erkeklik anlayışı da değişir ve bu tahakküme zemin hazırlayan koşullar aşınır ve böylece yeni gruplar yeni bir hegemonya inşa edebilir.

Hegemonya, toplum genelindeki kültürel tahakkümle bağlantılı olduğundan erkek gruplar arasında toplumsal cinsiyetten kaynaklanan egemenlik ve madunluk ilişkileri bulunur. Madunlaştırma, esasen 'kadınsı' olan erkekleri yani eşcinsel erkekleri karşılayan bir terimdir. Toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin en altına yerleştirilen eşcinsel erkekler, ataerki ideolojide hegemonik erkeklikten dışlanan her özelliği bünyesinde barındırır. Ancak bazı heteroseksüel erkekler de madun erkeklik grubuna dâhil edilir. Kabaca alt sınıfı simgeleyen madun erkeklik kavramının sınırları 'pısırık, beceriksiz, korkak' (Connell 2023: 153) gibi hakaret içeren sözcüklerle çizilmiştir. Simgesel olarak erkekliğin kadınsılıkla bulanıklaştırıldığı tüm örnekler madunlaştırılarak meşruiyet alanının dışında bırakılan erkekleri tanımlar.

'Suç ortağı (iş birlikçi)' erkeklik, çok sayıda erkeğin hegemonik tasarıyla suç ortaklığı ilişkisi içinde olduğunu belirtir. Connell'a göre erkeklerin büyük çoğunluğunu bu grupta yer alır. Egemen veya madun sınıfların yahut etnik grupların erkeklikleri arasındaki ilişkiler için Connell (2023: 155-156) 'marjinalleştirme' terimini kullanır. Efsane metinlerinde, hegemonik ve onun sahip olduğu tüm özelliklerin karşıtı kabul edilen madun erkeklik örneği erkek kahramanlara rastlanmıştır; diğer iki grup örneklenememiştir.

"Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu" adlı eserinde, bir kimsenin bir gözlemci kümesi önünde gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerini 'performans' olarak adlandıran Goffman; sürekli sergilenen insan faaliyetlerine ortam sunan arka plan düzenlemelerini içeren setlere de 'vitrin' der. İfade araçlarının görsel kısmına set denirken bu araçların oyuncuyla bağdaştırılan diğer türleri için 'kişisel vitrin' terimini tercih eder. Cinsiyet, yaş, ırksal özellikler, görünüş vb. kişisel vitrinin birer aracıdır. Bir oyuncu kendisi için önceden belirlenen toplumsal role soyunduğunda genelde onun için belli bir vitrinin zaten yerleşik olduğunu görür (Goffman 2014: 33-38). Kadınlar gibi erkekler de toplumsal yaşam içinde önceden belirlenmiş, yerleşmiş bu vitrinlerde kendine biçilen rolü oynamak üzere performansını sergiler. Bu vitrin önünde sergilenen performanslar, toplumun anlayış ve beklentisine uydurulmak için toplumsallaştırılır; bu toplumsallaştırılma sürecinde kadınlık ve erkekliğin idealize edilmiş bir sunumu sergilenir ki her birey bundan payına düşeni alır. Çünkü toplumsal cinsiyet performatiftir.

Ağalar, Babalar, Kocalar ve Eşkıyalar: Efsanelerde Hegemonik Erkekliğin Sunumu

Gelenek, her zaman metin olarak belirginleştiği için kültürel anlam alanı-semiyosfer, metin odaklıdır (Çelepi 2023: 67). Erkeklik tiplerinin efsane metinlerinde işlenişi kodlar, metinler ve semboller içeren bir anlam evreni inşa eder. Hegemonik erkeklik, iktidarı elinde tutan ve bu nedenle üstünlüğe sahip olan erkeklik performansıdır. Diğer erkeklik tiplerinden de kadınlardan da üstündür; başka bir deyişle hem kadınlar hem erkekler üzerinden kendi egemenliğini inşa eden, sayıca az ama idealize edilmiş bir erkeklik

pratiği olarak tanımlanabilir. Hegemonik erkekliğin sunumunda patriyarkinin erkeklik göstergelerine bakılır. Akılcı, güçlü, dayanıklı, daha az duygusal, heteroseksüel, iş sahibi, aile reisi, baba, kentli vb. özelliklere sahip olması muhtemeldir. Hegemonik erkekliğin sınırlarını belirleyen ve sayısı artırılacak göstergeler kültürel ideoloji ve hâkim cinsel politikayla birleşince bir baskı alanı oluşturur. Neticede erkeklerin davranış modellerini belirleyen, dışına çıkılması zor bir çember ortaya çıkar.

Goffman'a (2014: 45-46) göre bir performansın sunulduğu toplumun anlayış ve beklentisine uyması için kalıba sokulmasının yollarından biri 'toplumsallaştırılması'dır. Toplumsallaştırılma sürecinin önemli bir özelliği oyuncuların gözlemcilere farklı yönlerden idealize edilmiş bir izlenim sunma eğilimlerinin olmasıdır. Kişi kendini başkalarına sunduğunda performansı toplumun resmen onaylanmış değerlerini içerir. Çoğu toplumda basat bir tabakalaşma düzeni var gibi görünür ve çoğu tabakalaşmış toplumda üst tabakanın idealize edilmesi ve altlarda yer alanın yukarıya özlemi söz konusudur. Bu noktada da toplumsal sınıflarla özdeşleşmiş en temel işaret aracı, maddi varlığın simgesi kabul edilen statü simgeleridir. Söz konusu erkeklik rolleri olunca temel statü sahibi hegemonik erkekler olur ve erkekliklerin üst tabakasını oluştururlar.

Hegemonya kavramı, acımasız iktidar çekişmelerinin çok ötesinde; özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan, toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal bir üstünlüktür. Hegemonya dinsel pratiğe, kitle iletişim içeriklerine, ücretlendirmelere, ev tasarımlarına kadar kök salan bir üstünlüktür. Yoksa bir erkekler grubunun silah zoru veya çeşitli tehditlerle başka bir grup üstünde kurduğu üstünlük hegemonya değildir (Connell 2017: 268). Çok daha derinde, toplumsal yapının içine sızmış, kabul edilmiş, hâkim erkeklik paradigmasıdır.

Hegemonik erkekliğin sunumunda, temel efsane kahramanları beyler, ağalar, babalar ve kocalardır. Beylik ve ağalık, yönetsel süreçlerle ilgili bir kavram olarak, erkeklerin efsanelerde siyasi, sosyal ve ekonomik statüsünün göstergesidir. Erkeklerin hem kadınlar hem de diğer erkekler karşısında konumunu belirleyen beyler ve ağalar, taşradaki yöneticiler olarak erkek hegemonyasının yerel aktörleridir. Diğer erkeklerle aralarında sınıfsal bir farklılık vardır ve bir nevi aristokrasinin temsilcileri olarak da siyasi bir üstünlüğe sahiptirler. Ardahan'dan "Gelin Taşı" adlı efsanede (Sarıkaya 2017: 76), fakir bir köylü köyün ağasına borçlanınca, ağa köylüden kızını ister. Kızın sevgilisi de düğün günü beddua edince hepsi taşa dönüşür. Bu efsanedeki ağa, hem bir baba hem de sevgili karşısında gücünü kullanıp iki erkeği de madunlaştırır. Toplumsal hayatın içindeki güç ilişkilerinden ortaya çıkabilecek eşitsizlikleri derinleştirebilen beylik ve ağalık sistemi, başkalarının muhalefetine rağmen işler; zira baba da ağanın gücü karşısında yetersiz kalmaktadır.

Evlilik, hem erkek hem kadın için sosyal statüyü değiştiren, düğün gibi ritüellerle gösterişsel bir boyut kazanan bir kurumdur. Bir erkeğin evli olması, "koca" sıfatını alması erkeklik inşası için gerekli kabul edilen heteroseksüel cinsel kudrete (Duman 2022: 17) sahip olması anlamına gelir. Kocalık pozisyonu erkek için bekâr olan veya heteroseksüel ilişki içinde olmayan erkek grup karşısında üstünlük sağlar. Ataerkil düzenin hâkim olduğu toplumsal yapılarda, düzenin devamını sağlayan evlilik kurumunun çocuk sahibi olmakla desteklenmesi beklenir. Kocalık, efsanelerde esasen kadın üzerindeki erkek tahakkümü penceresinden incelenebilir; lakin erkekler arası hiyerarşide erkeğin konumunu belirler. Evlilik, erkeğin toplumsallaşmasını sağlar ve evlilikle birlikte ortaya çıkan davranış örüntüleri efsane metinlerinde koca olmanın sorumluluk yükleyen ve kontrol eden bir mekanizmaya dönüşmesine sebep olur.

Babalık; erkeğin evlenmesi, cinsel iktidar sahibi olması ve soyunun sürmesi, otorite uygulaması, aile içindeki iktidarı ve bu zeminde aynı zamanda bir eş olarak da üstlendiği roller hegemonik erkekliğin daha önce de sözü edilen ölçütlerindendir. Baba olmak, erkeğin hayatı boyunca elde ettiği, toplumsal kabul gören egemen erkeklik değerlerini koruyup yaşatması noktasında aşması gereken eşiklerden biridir. Hegemonik hiyerarşi içinde baba olan erkekler, baba olmayanların üstündedir. Babalık erkeğin iktidarının toplumsallaşması bakımından önemlidir; çünkü toplumda baba olmaya yüklenen anlamlar sadece ebeveyn olmakla değil toplumsal ve kültürel etkilerle de açıklanır. “Taş Olan Kırk Atlı” efsanesinde bir kızın sevdiği vardır; ancak gaddar babası kızı sormadan onu başkasına verir. Kız itiraz bile edemez, gelin alayı yola çıktığında sevdiği oğlan beddua eder ve gelin alayı taş kesilir (Sarıkaya 2017: 74). Babasının sözünü dinlemeyen gençlerin taşla dönüşmesi, babanın istemese bile toplumsal baskı ile kararlar verip uygulaması, gaddar anlayışsız babalar, makul ve mazlum babalar pek çok efsane metninde [Uşak (Çelik 2020: 235), Ordu (Akkuş 2018: 100-101)] yer bulur. Erkeğin sergileyeceği babalık performansı ve yerine getirmesi beklenen babalık görevleri; erkek otoritesi ve egemenliğinin efsanelerdeki yaygın örneklerini oluşturur.

Hegemonya tartışmalarının ana eksenini oluşturan ataerkillik, ‘erkeklik’ olgusuyla ortaya çıkmış; insanlara dayatılan uyumların sağlandığı, içselleştirilen ataerkil hegemonik erkekliklerdir. Ataerkilliğin her anlamda hegemonik erkekliklere ihtiyacı vardır; çünkü kendi devamını ancak böyle sağlayabilir (Demren 2003: 34). Böylece sürekli dönüşen yapıda bir ataerkil ağ ortaya çıkar ki bu ağ tüm toplumu kapsayan bir soyutlamadır. Bu ağ içinde toplumca kurgulanan erkeklik kimliğine ait birçok kalıp, algılayış biçimi ve ideoloji bulunur.

Efsane metinlerinde saldırganlık, öfke, eril şiddet ve buna bağlı korkunun en belirgin örneği eşkıya, düşman veya haramilerin saldırı tehlikesidir. Afyon’da “Üç Kızlar Kayası” efsanesinde; üç kız kardeş Hıdırellez günü geç saatte evlerine dönerken karşılarına üç tane harami çıkar. Korkarlar, en küçükleri kibleye dönüp ‘Allah’ım bizi bu haramilere yem etme, ya taş et ya kuş et uçur, azat et’ diye dua edince orada üç taşla dönüşürler (Atakan 2002: 16). Amasya (Balaban 2013: 508), Aksaray (Aydoğan 2018: 196), Edirne (Dervişoğlu 2016: 341), Ardahan (Sarıkaya 2017: 76), Kayseri, (Oral 2016: 161-162), Gaziantep (Özdemir 2003: 155), Ordu (Akkuş 2018: 109-110) ve Nevşehir’den (Gündüz 2013:118) derlenen efsanelerde eşkıya saldırısı nedeniyle taş, kayaya, kuşa, çiçeğe, ağaca dönüşen veya sadece ölen kadınlardan söz edilir. Her ne kadar "hegemonya" güce dayalı üstünlük anlamına gelmesede, güce dayalı üstünlükle bağdaşmadığı da söylenebilir. Fiziksel veya ekonomik şiddet egemen konumdaki bir kültürel örüntüyü destekler. Bu bazen bir ideolojinin yasa ve düzen yoluyla fiziksel güce sahip olanları onaylaması olarak düşünülebilir. Hegemonik erkeklik ve ataerkil şiddet arasındaki bağlantı, basit olmamakla birlikte yakındır (Connell 2017: 269). Bu ataerkil şiddetin muhatabı efsanelerde ilk etapta kadınlar gibi görünse de o kadın koruyamayan baba, koca, erkek kardeş vb. erkekler de paylarını alırlar. Güç, aileyi korumak, güven telkin etmek erkeğin sorumluluklarındandır; dışarıdan bir erkeğin bu sorumluluk alanına saldırısı içerideki erkeği ma-dunlaştıracaktır.

Erkekler kadınlar üzerinde iktidar sahibi oldukları için mi, yoksa iktidar kurmak için mi şiddet uygular sorusuna yanıt arayan Walby’e göre (2016: 213), birincinin etkili olduğunu düşünenler olduğu gibi, erkekler kadınlar üzerinde ekonomik ve eğitime dayalı üstünlük sağlayamıyorlarsa kadınlara şiddet uygulamaya daha meyillidir, şeklinde düşünen araştırmacılar da vardır. Efsanelerde eşkıya ve düşman erkeklerin şiddetinin doğrudan

kadına yöneltilmesi, yerleşik toplumu zayıflatan ve özellikle o toplumun erkeklerini toplumsal güç hiyerarşisindeki konumlarını sarsan bir etkiye sahiptir (Özcan Güler 2022: 94). Eşkîya, haramî, düşman saldırısı örneklerinin olduğu efsane metinlerinde saldırı yapılan mekânlardaki erkeklerin öldüğü yahut savaşta olduğu veya saldırı mekânının köyün dışında olduğu vurgusu bu bağlamda dikkat çekicidir; zira kadınlar kendi erkeklerinin bulunmadığı yerlerde, yalnızlarken tehlike altındadırlar. Eşkîya saldırısı, erkek egemenliğine de zarar verip karşıdaki erkeği madunlaştırırken, eşkıya olanı baskın hale getirir.

Hegemonik erkekliğin olumsuz çıktısı ve erkek kaynaklı cinsel şiddetin efsanelerdeki temsili tecavüzdür. Eşkîya baskınında kadınların esas korkusu ölüm değil, ‘namus’u koruyamama kaygısıdır. Tecavüz korkusu, mağdur kadının başkasıyla evlilikten kaçınması, tecavüzcü erkeklere verilen cezalar da efsanelere konu olmuştur. Nevşehir’de güzel bir kıza göz koyan bir adam ona tecavüze kalkışınca kız dua edip kuşa dönüşür, elindeki gergefin ipi de kızın boynunda çizgi olur (Gündüz 2013:168). Mardin (Sancak 2008: 96), Bitlis (Doğan 2020: 316), Muş (Ekmekçi 2020: 67) ve Uşak’tan (Çelik 2020: 228-233) derlenen efsane metinlerinde erkek kaynaklı cinsel şiddetin sonuçlarına vurgu yapılır. Taciz ve ahlaksızca davranış karşısında takınılması beklenen tavrın vurgulandığı bu örneklerde yine namusunu koruyamayan veya bu tehlikeye maruz kalan kadının taşa veya kuşa; ahlaksız erkeklerinse hayvana dönüştüğü görülür.

Erkeklerin kadınlar üzerindeki toplumsal denetiminin bir biçimi tecavüzdür, diyor Walby’e göre (2016: 211) hem şiddet hem cinsellik toplumsal olarak şekillenir. Erkekler, maço olarak yetiştirildiğinde şiddet kullanmaya alışkın olurlar, erkek gücünün övgüyle karşılanması ve erkek gücünün yüceltilmesi kahramanca şiddet eylemlerinin popüleritesini artırır. Militarizm ve savaşların yükseldiği dönemlerde tecavüzlerin arttığı iddia edilir; militarizm ve patriyarka arasındaki bağ bunun nedenlerindendir. Efsanedeki zorla sahip olma yahut buna yeltenme, sahip olamadığına iftira atarak onu kirletme biçiminde de görülür. Balıkesir’de Sarıkız güzelliği nedeniyle ona sahip olamayan erkekler tarafından iftiraya uğrar (Duymaz 2001: 93). Babası tarafından kazları ile birlikte dağda ölüme terk edilen kız, evlialık alametleri göstermeye başlar. Dağda tek başına kalan kızın güzelliği mutasavvıfî bir hamle ile örtülür, namusu Allah tarafından korunan güzel kız, bastığı yerden su çıkarma gibi kerametler göstererek dünyevi işlerden ve maddeden uzaklaştığını kanıtlamış olur. Allah’a sığınan kızın erkeklerle ilişki kurmayıp kendini din yoluna adanması namusunun korunması adına yapacağı en iyi seçim olarak sunulur (Özcan Güler 2022: 105-106). Cinsel ilişkinin bir tahakküm ilişkisi olarak belirmesinin nedenini, aktif olan erkek ile pasif olan kadın arasındaki temel ayrım ilkesi dolayımında inşa edilmiş olmasına bağlayan Bourdieu; bu ilkenin arzuyu yaratıp düzenleyip, dışavurduğu ve yönlendirdiği görüşündedir. Eril arzu, erotikleşmiş tahakküm olarak sahip olma arzusudur; dişil arzu ise eril tahakküme yönelik erotikleşmiş itaat, hatta bir anlamda, tahakkümün erotikleşmiş halde kabul edilmesidir (Bourdieu 2015: 35). Nihai hedef olarak cinsel sahipliğin ötesinde basitçe sahiplenme de erkek tarafından amaçlanmış olabilir; eğer sahiplenme olamıyorsa kötüleme ortaya çıkabilir.

Hegemonik erkeklik bir iktidar mekanizması olarak işler; belirlenmiş erkeklik kodlarına uygun davranışlar sergileyen erkekleri anlatır; ataerkillikle bütünleşmiş ve doğallaştırılmış bir egemenlik alanını kast eder. Öyle ki ataerkillik pastasından da en büyük payı hegemonik erkeklik alır. Her kültür, çeşitli toplumsal cinsiyet göstergeleri ve mevcut ataerkil iktidar üzerinden kendi hegemonik erkeklik tipini oluşturur. Efsanelerdeki egemen erkeklerin cinsiyet statüleri de kendi içinde bir hiyerarşi ile toplumdaki güç anlayışını vurgulayacak şekilde sunulmuştur.

Her Şey Zıddıyla Kaimdir: Hegemonyanın Madunluk Üzerinden Sunumu

Erkeklik, en çok erkeği ezer. Erkeğin kadını ezmesindeki eşitsizlikten farklı olarak erkekliğin erkeği ezmesi, bir kimliğin benliği ezmesi şeklinde ortaya çıkar. Erkeklik, kadını dışarıdan erkeği içeriden yıkan bir kimliktir. İktidar yalnızca ona maruz kalanı değil onu temsil edeni de ezer; erkek iktidarının esas mahkûmu erkektir. Erkekler, eril kültürün paradoksal biçimde hem üreticisi hem ürünü; ataerkil ideolojinin hem sahibi hem kölesidir. Bu bakımdan erkeklik bir erkeğin kültürel anlamda onun algısına sahip olmaya başlamasından itibaren hayat boyu her ortamda ve ilişkide yitirilmemesi için mücadele ettiği bir kimlik olarak belirir. Erkek olmak, bir erkek referans topluluğu tarafından kişinin erkekliğinin onaylanmasıdır. Erkekliğin oluşması, sosyal bir süreçtir. Dişiliğin tersine erkeklik verilir. Bağışlanan bir şey olduğu için geri de alınabilir (Atay 2012: 35-41). Erkekliğin baskıladığı erkeklerin içinde yalnız madun erkekler bulunmaz; hegemonik erkekliğin sınırları da bu sayede belirlenir; zira her şey zıddıyla kaimdir.

Erkek grupları arasında, toplumsal cinsiyetten kaynaklı bazı egemenlik ve madunluk ilişkileri bulunur. Erkeklik kategorizasyonunda, heteroseksüel erkeklerin tahakkümü ve eşcinsel erkeklerin madunlaştırılması söz konusudur. Eşcinsel erkeklik en göze çarpan olmakla beraber, tek madun erkeklik tipi değildir. Bazı heteroseksüel erkekler ve oğlanlar da meşruiyet alanından dışlanmaktadır. Söz gelimi “pısırsık”, “muhallesi çocuğu”, “ahmak”, “beceriksiz”, “hanım evladı”, “tabansız”, “dönek”, “ödlek”, “çıtkırıldım”, “bamyâ”, “sümsük”, “salon erkeği”, “ılık”, “mıymıntı”, “süt oğlanı”, “ana kuzusu”, “dört göz”, “mülayim”, “ebleh”, “korkak” vb. zengin bir hakaret dağarcığı bu sürece damga vurur. Burada da simgesel olarak erkekliğin kadınsılıkla bulanıklaştırıldığı da aşikârdır (Connell 2023:153). Hegemonik erkekliğin erkek bir bireyde kabul etmediği, kendine ait görmediği, kadınsı bulduğu tüm duygusal haller madun erkeklik içinde kendine yer bulur. Madunlaştırma hegemonya karşısında alt ve aşağı konumda olan, bastırılmış, özne olmamış grupları ifade eder. Connell’in ayırdığı tiplerde yüksek oranda eşcinsel erkekleri ele alır; ancak efsanelerde bununla ilgili bir bulguya rastlanmamıştır. Efsanelerde erkek egemenliğinin mağdur ettiği erkekler madunlaştırılmış erkeklik kabulüyle incelenecektir.

Efsanelerdeki madun erkekliğin sunumu duygusal, fiziksel ve sosyo-kültürel sunum (Duman 2024) olarak üç maddede örneklenmiştir. Duygusal temsili gösteren örneklerde korkak, cesaretsiz, sevdiği için mücadele edemeyen yahut kadın sözü dinlediğinden iktidarına gölge düşen erkekler; fiziksel temsilde narin, güçsüz, zayıf, bedensel olarak yetersiz erkekler; sosyo-kültürel temsilde yoksul, mal mülk sahibi olamamış, zürriyetsiz olduğundan çocuğu olanlar karşısında alt statüde kalan erkekler örneklenecektir.

Duygusal temsile ilk örnek İçel’den “Erkek Taşı” efsanesidir. Birbirini seven iki genç evlenmelerine izin verilmediği için kaçarlardı. Erkek, ırmak çok coşkun aktığından geçit yolunu bulmak için karşıya tek geçer, tam geri döneceği sırada kızın babası ve kardeşleri yetişir. Oğlanı ırmağın öbür yakasında görünce “Korkak, sen bu korkaklığınla nasıl bizim kızı alırsın, kendi canını kurtardın, kızı burada bıraktın.” derler. Oğlan bu sözü duyunca utancından yaslandığı taşın yanında donarak taşa dönüşür (Çıblak 1995: 229-230). Kızın kaçırılması veya kendi rızasıyla başka bir erkeğe kaçması, kız bekârken babasının koruması altında olduğundan baba otoritesini sarsan, baba ve varsa erkek kardeşin iktidarını yıkan affedilemez bir hatadır. Erkekliğin, eziciliği, aslı öyle olmasa bile korkaklıkla itham edilen erkeğin utançtan taşa dönmesine sebep olur.

Kadın sözü dinlemek, kadın sözüyle hareket etmek erkek dünyası için kadınsılaşmakla eşdeğer düşünülmektedir ve duygusal bir harekettir. “Sultan Süleyman” efsanelerinde görülen ve kadın sözüyle hareket eden erkeğin kadın olarak sayılması sonucuna dayanan efsane örneklerinden biri Giresun (Gökşen 1999: 145)’dan derlenmiştir. Sultan

Süleyman'ın karısı kuş kemiğinden saray yaptırılmasını ister. Baykuş, huzura gelince Sultan Süleyman'a "Dünyada kadın mı çok, erkek mi?" diye sorar. "Kadınların ağzına bakan erkekler de kadındır, bu nedenle dünyada kadınlar daha çoktur", diye de sorusunun cevabını verir. Amasya (Balaban 2013: 518), Osmaniye (Dündar 2021: 116) ve Nazilli (Keser 2017: 99)'den efsanelerde de benzer şekilde cevap verilir ve Sultan, baykuşun cevabını doğru bulur. Bourdieu'ya göre bir erkek için en ağır aşağılanma bir kadına dönüştürülmektir (2015: 36). Kadın ağzına bakmak, kadın sözüyle hareket etmek, canlıları incitecek bencillikte olmak erkeği kadınsılaştıran hareketler olarak sunulmuştur. Erkekliğe şüphe düşüren, kadınsılığı düşündüren, kadınsılık korkusu veren ve herkes içinde yapılmasından dolayı aşağılanmasına sebep olan bu alaycı sorgulama neticesinde padişah kadının değil, kuşların dediğini yaparak konumunu korumuştur. Zaten kadınların istediği de akla yatkın bir istek değildir. Erkekliğin doğasına ve özüne uygun davranmayan tüm erkeklerde olduğu gibi burada da Sultan, kadın sözüne uyan erkeklerin kadından sayılacağı genel kabulüne göre hatadan döner. Kadın üstünde erk sahibi olamayan erkek diğer erkekler nazarında duygusal temsil oluşturur.

"Kız Taş Attığı Tepesi'nin Efsanesi"nde erkekliğin fiziksel temsili örneklenmektedir. Kendiyle evlenmeye gönülsüz olan bir yörük kızını kaçırmayı düşünen gence, kız bir şart sunar. Eğer yerdeki taşı çeşmenin arkasındaki tepeden geçirebilirse gençle evlenecektir. Ama oğlan taşları geçiremez, kız geçirir. Şartı yerine getiremeyen oğlanı da abilerine teslim eder (Çıblak 1995: 271). Erkeğin biyolojik olarak güçlü olması ve buna bağlı faktörler kadının kaçırılmaya fiziksel olarak karşı koyamamasına neden olurken bu efsanede kız, güç gösterisi niteliğinde bir şart ortaya koyar. Ancak erkek başarısız olur, bir kadına güç yarışında yenilmesi hegemonyanın asla kabul edemeyeceği bir prestij kaybına yol açar.

Bazı efsanelerde ise madunluk sosyal ve kültürel alanlarda ortaya çıkar. Afyon'da, heybetli bir bey vardır; ama çocuğu olmaz, Anadolu'da çocuksuz özellikle erkek çocuğu olmayan adama, erkek gözüyle bakılmadığı vurgusu yapılan efsanede bu bey, yaşlı bir kadın şifacının yardımıyla çocuk sahibi olur (Atakan 2002: 10). Çocuksuz erkekler toplumun bakışını anlatan, çözüm yollarından söz eden birçok efsane metninde özellikle erkek çocuk yoksunluğu iktidarın sürmesi açısından daha kritik bir öneme sebep olur. Çocuksuzluk, erkek iktidarının en büyük tehlikelerindendir. Erkeklik, tam da etik boyutu içinde, yani er, erdem, şeref meselesinin özü olarak, şerefin korunması ve artırılmasının esası olarak, fiziksel erillikten ayrılmaz haldedir; özellikle de gerçekten erkek olan erkekten; erkek zürriyetin bolluğu gibi cinsel kudret gösterileri aracılığıyla fiziksel erilliğin desteklenmesi beklenir (Bourdieu 2015: 23). Çocuk sahibi olmak, kudrete ilişkin kolektif algıda eril iktidarın somutlaşmış halidir ve sosyo-kültürel yahut statüsel temsile örnektir.

Efsanelerde ataerkilliğin ezdiği erkeklerin bir kısmını da çobanlar oluşturur. Fakirliği, yurtsuzluğu, alt sınıfı temsil eden çobanlar madun erkek örnekleri içinde yer alır. Çobanlık, hayvancılığın temel geçim kaynağı olduğu dönemlerdeki önemini zamanla yitirmiş; önceleri peygamber mesleği iken, efsanelerde kendine ait mülkü bulunmayıp ağa veya beye hizmet eden yoksul, mülksüz, yer yer Allah'ı kandırmaya çalışan ve babaların kız vermek istemediği bir erkek tipine dönüşür. Niğde, "Boz Tepe" efsanesinde zengin bir adamın güzel kızı çobana kaçınca babası elleri birbirine değdiği anda taş kesilsinler, diye beddua eder ve sevgililer taş kesilir (Sönmez 1994: 319). Ayrıca Afyon (Atakan 2002: 18) ve Muş (Ekmekçi 2020: 86)'tan derlenen örneklerde çobanların zenginlik, saygınlık, statü gibi erkek hegemonyasının temel göstergelerine sahip olmadıkları, ataerkilliğin yarattığı erkeklik imajına uymadıkları görülür.

Egemen erkekliğin yaratım süreci, ataerkillikle doğrudan ilişkilidir. Toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin en alt grubu olan madun erkekler hegemonyanın dışında kaldıkları için bu denli ötekileştirilir. Oyunda ikincil plana itilen bu erkekler, ataerkil ideolojinin kendilerinden beklentilerini yerine getirememiş; erilliği temsil eden ekonomik güçsüzlük nedeniyle statü etiketini alamamışlardır.

Sonuç

Egemen erkeklik değerlerine uygun davranmak bireyi erkek yapmayacağı gibi, bu değerlerin dışında kalmak da erkekliği kaybetmek olarak algılanmamalıdır. Ataerkil bir toplumsallığın yaşandığı toplumlar da 'erkek' olmanın anlamı üzerine daha çok düşünmek gerekir. Kadınlık ve erkekliğin toplumsal olarak kurulduğuna ilişkin argümanı kabul edersek ataerkil yapının hegemonik erkekliği meşrulaştırıp yeniden inşa ettiğini de kabul etmiş oluruz. Bu çalışmanın ortaya çıkmasındaki temel motivasyon, efsane türünün toplumsal cinsiyet ve bağlı olarak erkeklik çalışmaları bakımından farklı bir perspektiften bakmayı olanaklı kılan yapısı olmuştur. Erkeklik ve kadınlık rollerinin oluşması, toplumda yerleşmesi, sürekliliği, gelecek kuşakları aktarılmasında efsanelerin pekiştirici etkisi olduğu görülmektedir. Toplum düzeninin korunması ve devamlılığı bakımından efsanelerdeki erkeklik sunumları kolektif bir temsil niteliği taşır. Açık veya örtük bir şekilde, hâkim kodların aktarımında normatif vurgular göze çarpar; öyle ki hâkim erkeklik kodlarının benimsetilmesinde, efsane metinlerinde gömülü sosyal baskının da etkisi vardır. Hegemonik erkekliklerin sunumu yer yer abartılı erkeklik gösterileri şekline bürünse de öğretici işlevdedir. Hegemonyanın genel temsili olarak ağa, bey, baba, koca, erkek evlat gibi egemen erkekliği vurgulayan yüzlerce efsane vardır. Ağa, baba yahut koca olan erkeklerin ellerinde tuttukları iktidar, aslında geleneksel erkeklik anlayışını sunar. Erkeklik rolleri bakımından toplumsal saygınlık hiyerarşisinde en alt tabakayı oluşturan madun erkekler, efsanelerde sınırlı şekillerde sunulmuştur. Duygusal, fiziksel ve sosyo-kültürel temsille sunulan; yeterince erkek sayılmayan, aile reisliğinin ağırlığını taşıyamayan, kadınsı hassasiyetler taşıyan madun erkekler efsanelerde daha silik başka bir ifadeyle göze çarpmayan bir rol üstlenir. Kadınlığa dair çizilen çerçeveler belirgin, normatif, ibret verici bulunurken; erkekliğe dair söylemler ve kalıp yargılar ise hâkim erkeklik ideolojisini ve hegemonik erkeklikleri ön plana çıkaran; şiddete ve güce dayandırılan veya bunu destekleyen bir otoriteye hizmet etmektedir. Zaten hegemonik erkekliğin en belirgin davranışsal göstergesi, eril gücün ve yer yer şiddetin öncelenmesi olmaktadır. Erkek gücünün yüceltilmesi ve erkeklik imgesinin oluşup yerleşmesi noktasında, olması ve olmaması beklenenler, dikotomik iki erkeklik tipi üzerinden incelenmiş; hegemonik erkeklik tipinin efsanelerde ön planda olduğu sonucuna varılmıştır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Akbalık, Esra. "Dede Korkut Kitabı'nda Bir Cinsiyet Rejimi Olarak 'Erkeklik' ". *Türkbilg.* 27. (2014):105-119.
- Akkuş, Erol. "Ordu Efsaneleri". Yüksek Lisans Tezi. Ordu: Ordu Üniversitesi. 2018.
- Arik, Efe. "Erkeklik Çalışmaları". *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (Ed. Feryal Saygılıgil). Ankara: Dipnot Yayınları. (2016):229-246.
- Atakan, Asiye. "Afyonkarahisar Efsanelerinin Eğitim Açısından İncelenmesi". Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. 2002.
- Atay, Tayfun *Çin İşi Japon İşi-Cinsiyet ve Cinsellik Üzerine Antropolojik Değiniler*. İstanbul: İletişim Yayınevi. 2012

- Aydoğan, Tuğba. “Aksaray Efsaneleri”. Yüksek Lisans Tezi. Aksaray: Aksaray Üniversitesi. 2018.
- Balaban, Tuğrul. “Amasya Efsane, Menkabe ve Memoratları (Derleme-İnceleme-Metin)”. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi. 2013.
- Bourdieu, Pierre. *Eril Tahakküm*. (Çev. Bediz Yılmaz). İstanbul: Bağlam Yayınları. 2015.
- Butler, Judith. *Cinsiyet Belası: Feminizm ve Kimliğin Altüst Edilmesi*. (Çev. Başak Ertür). İstanbul: Metis Yayınları. 2019.
- Connell, Raewyn. *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar-Toplum, Kişi ve Cinsel Politika*. (Çev. Cem Soydemir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2017.
- Connell, Raewyn. *Erkeklikler*. (Çev. Nagihan Koyuncu). Ankara: Phoenix Yayınevi. 2023.
- Çelepi, Mehmet Surur. “Türk Semiyosferinde Bir Mücadele Örneği: Ali Cengiz Oyunu”, *Millî Folklor*, 137, (2023): 61-73.
- Çelik, Türkan. “Uşak’tan Derlenen Efsaneler Üzerine Bir İnceleme”. Doktora Tezi. Uşak: Uşak Üniversitesi. 2020.
- Çıblak, Nilgün. “İçel Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma, İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi. Adana: Çukurova Üniversitesi. 1995.
- Daldal, Mehmet. “Anadolu Sahası Türk Masallarında Erkeklikler”. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. 2023.
- Demren Çağdaş. “Erkeklik, Ataerkillik ve İktidar İlişkileri”, *Toplumsal Cinsiyet, Sağlık ve Kadın*. (Ed. Ayşe Akın). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları. 2003: 33-42.
- Dervişoğlu, Mehmet. “Edirne Efsaneleri”. Doktora Tezi. Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2016.
- Doğan, Oğuz. “Bitlis’ten Derlenen Efsanelerin Psiko-Sosyal ve Arketipsel Tahlili”. Doktora Tezi. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- Duman, Mustafa. *Eril Kültür, Destan ve Hegemonik Erkeklik*. İstanbul: Kabcacı Yayınevi. 2022.
- Duman, Mustafa. “Mitten Halk Hikâyesine Türk Halk Anlatılarında Hegemonik Erkekliğin Dönüşümü”, 10. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildiri Kitabı, 2024.
- Duymaz, Ali. “Kaz Dağı ve Sarıkız Efsaneleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5. (2001):88-102.
- Dündar, Furkan Kürşat. “Osmaniye Yöresinde Efsane ve Memoratlar”. Yüksek Lisans Tezi. Osmaniye: Korkut Ata Üniversitesi. 2021.
- Ekmekeçi, Dilan Nur. “Muş Efsaneleri (İnceleme-Metin)”. Yüksek Lisans Tezi. Antalya: Akdeniz Üniversitesi. 2020.
- Eliade, Mircea. *Kutsal ve Dindışı*. (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara: Gece Yayınları, 1991.
- Emiroğlu, Seyit. “Konya Efsaneleri (İnceleme-Metin)”. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi. 1993.
- Gezgin, İsmail. *Homo Narrans-İnsan Niçin Anlatır?*, İstanbul: Redingot Yayınları, 2020.
- Goffman, Erving. *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*. (Çev. Barış Cezar). İstanbul: Metis Yayınları. 2014.
- Gökşen, Cengiz. “Giresun Efsaneleri”. Yüksek Lisans Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi. 1999.
- Gündüz, Alptürker İmran. “Nevşehir Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma (İnceleme-Metinler)”. Yüksek Lisans Tezi. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi. 2013.
- İşıkelekoğlu, Emine. “Anadolu Türkleri’nin Halk Masallarında Erkek ve Erkekleşme”, Yüksek Lisans Tezi. Ankara, Hacettepe Üniversitesi. 2022.
- Keser, Alper. “Nazilli Bölgesi Efsane ve Memoratları”. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi. 2017.
- Oral, Şerife. “Kayseri Yöresi Efsaneleri, İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi. 2016.
- Orhun Orhan ve Delibaş Kayhan. “Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Raewyn Connell”. *ETHOS:Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*. 14-1. (20218:14-30).
- Özcan Güler, Derya. *Anadolu Efsanelerinde Toplumsal Cinsiyet-Efsanelerde Yaşayan Kadınlar*. Çanakkale: Paradigma Akademik Yayınları. 2022.
- Özdemir, Yahya. “Gaziantep Efsaneleri İnceleme-Metin”. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi. 2003.
- Sancak, Nuriye. “Mardin Efsaneleri”. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya: Sakarya Üniversitesi. 2008.
- Sancar, Serpil. *Erkeklik: İmkânsız İktidar-Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*. İstanbul: Metis Yayınları. 2020.
- Sarıkaya, Dilek. “Ardahan Efsaneleri”. Yüksek Lisans Tezi. Ardahan: Ardahan Üniversitesi. 2017.
- Sönmez, Bayram. “Niğde Efsaneleri(Tahlil ve Metinler)”. Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi. 1994.
- Tunç Emrah, “Anadolu Sahası Türk Halk Hikâyelerinde Erkeklik Temsilleri”, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi. Doktora tezi, 2020.
- Walby Sylvia. *Patriyarka Kuramı*. (Çev.Hülya Osmanağaoğlu). Ankara: Dipnot Yayınları. 2016.